

АКТУАЛЬНА ЛЕКСИКА НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ЛІНГВАЛЬНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ

Марія КИРИЛЮК (Умань, Україна)

У статті аналізується актуальна лексика німецької мови останнього періоду (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) через призму її соціальних та лінгвальних чинників, визначаються принципи її відбору та мовні особливості, доводиться домінанта соціальних чинників над лінгвальними.

Ключові слова: *німецька мова, актуальна лексика, соціальний, лінгвальний, узуальний, okazionalний, англійські запозичення, власне німецька лексика.*

In this article actual German vocabulary of frequent use of the last time through the aspect of its social and lingual factors is analyzed, principles of its selection as well as language peculiarities are determined, the predominance of the social factors is proved.

Key words: *German, actual vocabulary, social, lingual, usual, occasional, English borrowings, native German vocabulary*

Інноваційні мовні процеси на лексико-семантичному рівні є свідченням реакції на зміни в суспільному житті носіїв мови, викликані новими реаліями минулого та початку нинішнього століття. Укладачі словника неологізмів англійської мови (Ю.А.Зацний, А.В.Янков) справедливо вважають, що кількість інновацій на лексичному рівні не піддається точним підрахункам, оскільки вони виникають не в мові як системі, а в мовленні як її реалізації. Це справді так, як і те, що новотвори оцінюються через призму протиставлення okazionalність/узуальність [2: 6], при цьому okazionalні одиниці протиставляються узуальним, як такі, які створюються лише для конкретного випадку, в конкретному акті мовлення і узуалізуються лише тоді, коли входять в словниковий склад мови.

Актуальна лексика німецької мови, як об'єкт нашого дослідження, є реакцією на злобу дня. Її виникнення продиктоване суспільними процесами, необхідністю позначення нових речей та явищ. Актуальними можуть стати

власне німецькі новотвори, запозичення з інших мов, як і уже існуючі в мові лексичні одиниці, переосмислені з позицій нових реалій.

Джерельною базою нашого дослідження є щорічні мовні огляди Товариства німецької мови (Вісбаден, Німеччина), які здійснюються уже вповодж багатьох років (з 1971 року), викликаючи незмінний інтерес громадськості та всіх зацікавлених станом розвитку та збагачення сучасної німецької мови. В свою чергу, джерелами фактичного та ілюстративного матеріалу для наукових співробітників Товариства послужили німецькомовні періодичні видання *Berliner Zeitung*, *Süddeutsche Zeitung*, *Frankfurter Rundschau*, *Frankfurter Neue Presse*, *FAZ*, *Wiesbadener Tagblatt*, *Spiegel*, *Zeit*, *Die Woche* u.a. [7: 75-80]. При цьому йдеться не стільки про задокументування новотворів у мові, не стільки про системний огляд словника сучасної німецької мови (навіть чи його можна забезпечити в рамках такого проекту), скільки про вибір таких слів, які є визначальними для суспільного дискурсу того чи іншого року та актуалізуються у зв'язку із важливими темами сьогодення, виявляючись, таким чином характерними для нього [7: 59].

Укладена в результаті такого щорічного відбору десятка слів того чи іншого року є предметом загальної уваги не лише з мовної точки зору, ними ніби окреслюються актуальні теми, які дискутуються в суспільстві. Не слід однак ставити знак рівності між актуальною лексикою означеного типу та лексичними новотворами. Актуальними можуть стати також давно відомі слова у зв'язку із суспільною необхідністю, як і недовговічні оказіональні новотвори, які створюються лише для конкретного випадку.

Якщо оцінювати актуальну лексику німецької мови через призму протиставлення лінгвальний/соціальний, то очевидним є той факт, що для мовознавців вартими уваги є передусім її мовні особливості, як наприклад, групування за тим чи іншим лінгвістичним принципом: лексико/семантичним, словотвірним чи тематичним. Однак як би ця лексика не була організована за суто мовними принципами, вона в своїй сукупності виражає і відображає дух часу, його цінності, ідеї, настрої суспільства, зв'язок із сучасністю [5: 123].

В кожен момент часу великі чи малі події видаються важливими та актуальними і потребують особливого словникового оформлення, яке виділяло би їх на фоні звичних, традиційних позначень. На думку Є.В.Розен, якщо розглядати актуальну лексику німецької мови, орієнтуючись на її понятійний зміст, можна скласти свого роду соціологічний діагноз сучасного німецькомовного суспільства [Там само]. Несправедливим вважають уявлення про примат внутрішніх явищ у структурі мови над впливом соціальних чинників і інші дослідники в області неології [1; 2; 4; 6]. Лінгвісти, хоч і дивляться на факти мови під іншим кутом зору, не можуть абстрагуватися від соціальних конотацій, які містить така лексика.

Глобалізаційні процеси, які стали невід'ємною ознакою сьогодення світу і відповідно об'єднавчі процеси в сучасній Європі, зумовлюють актуалізацію слова «Європа» в якості префікса в складних словах типу *Eurokommunismus*, *Eurodollar*, *Euronorm*. Однак із запровадженням єдиної європейської валюти євро втрачається однозначність такого компоненту. Euro, як позначення валюти, формально є скороченням має однак основні морфологічні характеристики німецького слова (*der Euro – Gen. Sg. Des Euros, Pl. die Euros/Euro*) та скорочену форму *EUR*. Велика кількість складних слів з цим компонентом, що засвідчують іноді далеко не позитивне бачення валютної єдності *Euro-Angst*, *Euro-feindlich*, *Euro-Gebiet*, *Euro-Stadt* (*Frankfurt am Main*), *Euro-Zone*, *Euro-Zeitalter* пишуться через дефіс на відміну від слів з компонентом в значенні Європа [7: 48].

Незмінна вагомість для суспільства ЗМІ робить німецьке *Massenmedien* актуальним уже впродовж тривалого часу. Утворене як калька з англійської (*mass media*), це слово вперше було вжито в 1963 році в газеті “Die Welt”, в подальшому з’являються похідний від нього прикметник *massenmedial* та іменник *Massenmedier*. Товариство німецької мови включило слово *Massenmedien* (*Medien*) до списку ста слів минулого століття (*100 Wörter des Jahrhunderts*) [7: 23], оскільки спектр засобів комунікації постійно розширюється зокрема завдяки Інтернету.

Технічний прогрес в сфері комунікації актуалізує німецьке *Kommunikation* з його спорідненими передусім *kommunizieren* (*Kommune, communal u.a.*), що походить від латинського *communis* (спільний, суспільний), і означає в німецькій мові спільну дію, взаємодію, передусім через посередництво мови, обмін, порозуміння. Сучасне розуміння комунікації виходить далеко за межі колишнього її розуміння як людського спілкування, що зумовлено значним прогресом комунікаційних форм, спрямованих передусім на передачу та обмін інформацією. В мовному значенні ця особливість засвідчується транзитивізацією дієслова *kommunizieren*: *Man kommuniziert heute "etwas", statt "miteinander" zu kommunizieren* [5: 22].

Однією із прикмет сьогодні є поняття, що передається словом *Kreditkarte* як калька з англійського *credit card* (від латинського *credere* – вірити, довіряти). Символізуючи новий етап господарювання, безготівковий розрахунок, слово перейшло із вузькопрофесійної сфери до загального вжитку. Власник картки (*Karteninhaber*) розраховується за товар та послуги, не відкриваючи гаманця. В розмовній мові кредитну картку часто називають *Plastikgeld*: *Man kann das alte gute Geld eben doch nicht so leicht vergessen* [ebd].

Кінець 1999 та початок 2000 року привернули до себе всезагальну увагу значною мірою як комерційний мегаспектакль у зв'язку зі зміною тисячоліть, що актуалізувало в німецькій мові слово *Jahrtausend* з його похідними *Jahrtausendwende, Jahrtausendfieber, Jahrtausenddrummel, Jahrtausendbaby u.a.* Однак серйозну конкуренцію цим власне німецьким мовним одиницям склало іншомовне слово *Millennium bzw. Millenniumswende* з його похідними вражаюче широкого спектру від торговельних пропозицій (*Millenniumangebote und – Sonderangebote, -Sekt, -Salami, -Konfitüre, -Schokolade, -Krawatten und –Socken*) до словника *Millennium-Wörterbuch* видавництва *Langenscheidt-Verlag Edition 2000*. Ділові листи в кінці року завершувалися висловленням вдячності на кшталт *"mit millenniummässigem Dank für die hervorragende Zusammenarbeit"*[7].

Політичні зміни, які відбуваються в країні, зміна уряду чи влади, викликають більш чи менш бурхливу реакцію в суспільстві. Ці події знаходять

відображення і в мові дуже часто як оказіоналізми, створені для конкретних актів мовлення, для конкретних випадків. Попри їх недовговічність вони співвідносяться з мовою, відповідають її законам і тенденціям словотвору. Так слово канцлер часто стає основою для новотворів, характеризуючи стиль керівництва того чи іншого глави уряду Німеччини. *Anderkkanzler, Bargeldkanzler, Ewigkeitskanzler* про Гельмута Коля чи *Noch-Kanzler, Bald-Kanzler*, оцінюючи тривале перебування при владі чи перспективу незабаром її обійняти. Імена та прізвища таких високо посадовців, як , наприклад, Герхарда Шредера чи Гельмута Коля стають основою для новотворів (*Es hat geschrödert im Schröderland. Schröderausch, Schröder-Effekt* чи *die Schröder/Fischer- Ära, Nachkohlzeit, Nach-Kohl-Ära*) [7: 44].

Обрання федеральним канцлером Німеччини жінки Ангели Меркель знаменується появою у мові слова *Bundeskanzlerin*, яке стало словом року 2005 за версією Товариства німецької мови [9: 1-13]. У мовному відношенні виникає питання і щодо форми звертання до канцлера-жінки. По аналогії зі звертанням до міністра-жінки *Frau Minister* це має виглядати як *Frau Bundeskanzler*. І хоча відповідна державна установа не перейменована (*Budeskanzleramt*) у внутрішньо-державному протоколі використовується звертання *Frau Bundeskanzlerin*, а офіційне звертання на міждержавному рівні передбачає нейтральне *Exzellenz (Ihrer Exzellenz Bundeskanzlerin der Bundesrepublik Deutschland Frau Dr. Angela Merkel)*. А з огляду на державні та міжнародні ініціативи нинішнього канцлера ФРН, спрямовані на підтримку глобалізаційних процесів, її називають у пресі *Globalisierungsgestalterin, Aussenkanzlerin* чи *Auswärts-Kanzlerin* [3: 43-47].

Формування в результаті виборів правлячих коаліцій передаються символічними для партій-коаліціантів кольорами, переважно це комбінація двох кольорів. Як наприклад, *rot-grün (Rot-Grün)*, метафора для коаліції в парламенті соціал-демократів та представників партії зелених. Вище означена субстантивація включена до списку слів року 1998, адже в цьому році вперше коаліція червоних і зелених відбулась на федеральному рівні, що і зумовило

високу частотність вживання цього okazіоналізму: “*Rot-Grüne Republik*“, “*Bonn färbt sich rot-grün*” “*Rot-grün besser als erwartet*” usw. Варіацією таких поєднань передаються і інші більш чи менш тривалі об’єднання політичних сил (*rot-grün-rot, grün-schwarz, schwarz-rot*), нестійкість їх принципів та переконань (*tiefrot, dunkelrot, rosa*) чи належність високо посадовців до тих чи інших політичних партій: *die mitgrüne Ministerin* [8: 12-15].

Уже тривалий час велике занепокоєння в суспільстві викликає проблема наркоманії, тому актуальними залишаються уже існуючі в мові слова та новотвори, пов’язані з цією проблемою. В німецькій мові основне слово на позначення наркотиків *Drogen* виникло як результат переосмислення його колишнього значення сухої лікувальної сировини рослинного, тваринного чи мінерального походження, яку можна було придбати в магазині аптекарських товарів (*Drogerie*). Англійське *drug* в значенні «наркотик» з’явилося передусім в США. Однак в німецьку мову це слово увійшло не як чергове англійське запозичення чи як калька з нього, а як власне німецьке слово з набутим новим значенням. Якраз в цьому значенні воно включене Товариством німецької мови до списку ста найуживаніших слів минулого століття, будучи основою для складних іменників та словосполучень на позначення наркозалежності (*Drogensucht*), торгівлі наркотиками (*Drogenhandel*) та їх споживання (*Drogenkonsum*), наркоструктур (*Drogenmafia*) і політики боротьби проти них (*Drogenberatung, Drogenpolitik*), як і численних людських жертв цього лиха (*Drogentote*) [7: 18].

З часом більш вживаними стають деякі слова, зокрема англійські запозичення, за рахунок постійного розширення їх значення. Так, англійський іменник *single* увійшов у німецькомовний вжиток ще в 70-роках минулого століття. Запозичений, в свою чергу, в англійську мову з латини (*singulus*) він зберігає як основне значення «окремиий».

Однак в німецькій мові це значення для різних понятійних сфер диференціюється граматичним способом, через рід іменника. *Das Single* як окрема гра в спорті, окреме купе, кімната, кабінка лише для однієї особи, тоді

як *die Single* позначає платівку (раніше) чи диск лише з одним музичним твором. Найновішою, такою, що стала відомою віднедавна, є версія чоловічого роду на позначення особи (*der Single*), яка синонімічна німецьким *Alleinstehender/Alleinstehende und Junggeselle/Junggesellin*. Якраз в цьому значенні слово стало особливо часто вживаним, оскільки відсоток одинаків (*Single-Anteil*) у сучасному німецькому суспільстві стрімко зростає, стаючи свого роду трендом (*Singledasein*), із супутніми цьому стилю життя відпустками (*Single-Urlaub*), дискотеками (*Single-Disko*), вечірками (*Single-Party*) та квартирами для одинаків (*Single-Apartment*) [7: 3].

Вагомість спорту, як свого роду масового руху, зумовлена як почуттям радості та задоволення, одержуваних від спортивних занять, так і духом змагальності, що йому притаманний. Через широкі можливості занять спортом в сучасному суспільстві він набув масового характеру (*Breitensport*). З іншого боку, посилюється тенденція до комерціалізації спорту, виділяючи спорт професійний (*Leistungssport*) і відповідно (*Berufssportler*).

Прикметою останнього часу стала надзвичайна популярність особливо серед представників молодого покоління нових, часто екстремальних видів спорту. Такі спортивні тренди як *Inline-Skating*, *Riverriding*, *Rollerbiking*, *Sandboarding*, *Short-Track*, *Snakeboarding*, *Streetball*, *Streetdance*, *Streetsoccer*, *Streetsurfen* чи *Ultimate-Frisbee* вживаються в німецькій мові безперекладно як англійські запозичення, що може бути ознакою їх недовговічності у вжитку [8: 12-15].

Таким чином, вищеозначений далеко не повний огляд явищ та процесів в німецькому суспільстві, що супроводжується аналізом актуальної лексики німецької мови, вочевидь викликаної ними до мовного вжитку, однозначно підтверджує домінанту соціальних чинників над лінгвальними, що однак ні в якій мірі не зменшує інтересу лінгвістів до таких мовних одиниць. Вони виникають інколи okazіонально, не закріплюючись у мові, але можуть узуалізуватися, увійти до словникового складу, розширюючи та збагачуючи його. Однак знову таки передбачити долю новотвору не завжди можна,

виходячи тільки з його мовних особливостей у відриві від чинників, пов'язаних із соціальною природою мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка: Уч. Пособие для институтов и факультетов иностранных языков.-М.: Высшая школа, 1989.-126 с.

2. Зацний Ю.А., Янков А.В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття: англо-український словник. Вінниця: Нова книга, 2008.-360 с.

3. Кирилюк М.А. Лексичні новотвори німецької мови початку ХХІ ст. в системі неологізмів // Мовні і концептуальні картини світу. – Випуск 26. – Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. – С.43-47.

4. Розен Е.В. Немецкая лексика: история и современность; Учебное пособие. - М.: Высшая школа, 1991.- 96 с.

5. Розен Е.В. Как появляются новые слова: история и современность.- М.: Изд-во МАРТ, 2000.-156 с.

6. Янков А.В. Соціально-політичні неологізми та okazіоналізми в американському варіанті англійської мови: структура-семантика-функціонування: Автореф. дис...канд...філол. наук: 10.02.04 / Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004.- 20 с.

7. Kuntsch L. Aktuelle Lexik.- Moskau: Gotika, 2000. – 80 S.

8. Der Sprachdienst 1 / 1999, S. 1-15.

9. Der Sprachdienst 1/06, S. 1-13.

10. Der Sprachdienst 1/08, S. 16-31.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Кирилюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і методики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Наукові інтереси: лексична та зіставна семантика, неологія

ЗАЯВКА

на участь у роботі VI Міжнародної науково-практичної конференції

«Мова і світ: дослідження та викладання»

Прізвище Кирилюк

Ім'я Марія

По батькові Андріївна

Назва доповіді Актуальна лексика німецької мови: лінгвальні та соціальні чинники

Назва секції, в роботі якої Ви плануєте взяти участь:

Секція №1. Мовні системи: проблеми розвитку та функціонування в поліетнічному та полікультурному просторі.

Назва організації Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Посада доцент кафедри теорії і методики іноземних мов

Науковий ступінь кандидат філологічних наук

Вчене звання доцент

Домашня адреса: м. Умань, вул. Леніна 70, кв.37

Телефон: моб. 0969300305

E-mail: marand70@mail.ru